

YAFA SAAT KULESİ VE ASKERİ KIŞLA/DEBBOYDAKİ ABDÜLHAMİT TUĞRALARI İLE ASKERİ KIŞLA/DEBBOY KİTABESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME VE BUNLARIN İSRAİL BASININDAKİ YANSIMALARI (*)

(Araştırma Makalesi)

Mehmet NUHOĞLU (**)

Öz

Akdeniz'in doğusundaki Yafa genelde Kudüs'ün limanı olarak işlev görmüş, 19. Yüzyılın sonlarında demir yollarının yapımıyla gittikçe gelişmiştir. Nüfusu artan Yafa'ya 20. yy'un başlarından itibaren Yahudi göçü hızlanmış ve şehrin kuzeyinde yeni bir şehir olarak Tel-Aviv doğmuştur. Yafa'daki Osmanlı dönemi yapılarının çoğu 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Sivil binalar çoğunlukla yerel üslupta, kamu/devlet yapıları yerel geleneklerden de etkilenerek Osmanlı ve batılı tarzda inşa edilmiştir. Bu makalede incelenen iki yapıdan biri olan Yafa Saat Kulesi, kent merkezinde bir kamusal alan oluşturmaya, diğer yapı olan kışla veya askeri debboy, devlet otoritesiyle öne çıkmaktadır. Bu iki yapı üzerindeki Sultan II. Abdülhamid'e ait tuğralar ve kışla kapısı üzerindeki Türkçe kitabe, başkent İstanbul'un siyasi simgesel anlamını bir bakıma taşıraya taşımaktadır. Kışlanın kitabesi ana giriş kapısının geniş yuvarlak kemer aralığında üç satır altı mısradan oluşmaktadır. 1885-86 tarihli kitabenin hemen üstüne tuğra yerleştirilmiştir. Bölgede bulunan diğer Osmanlı yapılarının üzerindeki kitabeler Arapça iken kışla binasının üzerindeki kitabenin Türkçe yazılması bilinçli bir tercihtir. Burada Kanun-u Esasi'de devletin resmi dilinin Türkçe olduğu ilkesinin bir yansımaları dikkate almak gerekir. Bunun yanında Türkçülük politikası yapmadan ama ortak bir resmi dil üzerinden anlaşmak, bölgede bir takım hesaplar peşinde koşan batılı devletlere güçlü bir mesaj vermek de göz ardı edilmemelidir. Bugün kışla binası üzerine çeşitli eklemeler yapılarak otel olarak kullanılmaktadır. Saat kulesi İsrail otoriteleri tarafından restore edilmiş ve şehrin önemli bir anıtı olarak simgesel anlamını korumaktadır. Mimari yapılar bir milletin üzerinde yaşadığı

*) Bu makale, 22.10.2018-24.10.2018 tarihleri arasında "Vefatının 100. Yılında Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Uluslararası Kongresi"nde sözlü olarak sunulmuş ve özet olarak sunulmuş tebliğin genişletilmiş hâlidir.

**) Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü
(e-posta: mehmetnuhoglu77@hotmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4742-644X>

toprak parçasını vatan haline getirdiğinin en önemli kanıtlarıdır. Bugün için bu eserler bizden izler ve hatıralar taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Yafa Saat Kulesi, Yafa Kışlası, Tuğra, Mimari.

An Examination on the Jaffa Qishla Gate Inscription and the Tughras on the Jaffa Clock Tower and Qishla Gate that Was Buildded in the Period Sultan Abdülhamid IIth and their Reflections in the Israeli Press

Abstract

The Jaffa city which is situated on the east of Mediterreanean Sea, its history is very old. Generally Jaffa city was used as a port of Jerusalem, has showed developing an increasing rate by constructed the railway. The population of Jaffa has grown rapidly, the Jewish migration was speed up to Jaffa since the beginning of the 20th century and Tel-Aviv was born as a new city to the north of the historic city. Many historical buildings are belong to Ottoman Empire that most of them were built in the 19th century in the Jaffa city. Civil buildings were mostly built in local style but Ottoman buildings were built in the Ottoman Empire style and western style inspired by local tradition. The Jafa Clock Tower, which is one of the two buildings examined in this paper, forms a public space in the city center, and the other building, qishla (barracks) or military store, stands out by the state authority. These tugras on two buildings belonging to Sultan Abdulhamit II and Turkish inscription on the door of the qishla, carries symbolic meaning to the country's political capital, Istanbul, in a way. The inscription of qishla is three lines and six verses and is located in the wide round arch of the main entrance door. 1885-86 dated inscription is placed just above the tuğra. While the inscriptions on other Ottoman buildings in the region are in Arabic, the using of Turkish language is a conscious choice in this inscription on the qishla building. Here, it is necessary to consider a reflection of the principle that the official language of the state is Turkish in the Constitution. It should not be ignored, however, to give a strong message to the western states that pursue a number of accounts in the region without agreeing to a common official language without doing a Turkism policy. Today, the qishla building is used as a hotel by making some joints on the barracks building. The clock tower has been restored by the Israeli authorities and maintains an important symbolic meaning as an important monument of the city. Architectural constructions are the most important proofs for a nation that a part of the land that they live on a nation is made homeland. Today, these works carry traces and memories from us.

Keywords: Abdülhamid II, Jaffa Clock Tower, Jaffa Qishla, Tuğra, Architectural.

1. Giriş

Bu makalede modernleşme çabalarının bir göstergesi olan Yafa şehrindeki saat kulesi ve askeri kışla/debboy, kamusal bir alan oluşturmaları ve padişahın ve devletin otoritesini

temsil etmeleri bağlamında sanat değeri açısından ele alınarak yapıların günümüzdeki durumu ve İsrail otoritelerinin yaklaşımı değerlendirilmiştir.

Modernleşmenin bir göstergesi veya simgesel anlamlar yüklenmiş devlet ya da kamu binalarındaki değişim ve dönüşüm, Osmanlı'da siyasi tartışmaların ve yönetimi elinde bulunduranların bilinçli bir tercihlerinin sonucudur. II. Abdülhamid devrine bakıldığında şehirlerin yeniden ele alınışı, modernize edici yatırımları ve kamu binalarının inşası hem padişahın devleti kalkındırmak üzere yaptığı çalışmaların bir sonucudur hem de imparatorluk içindeki muhalif veya destekleyici siyasi ideolojilere birer cevap niteliğindedir. II. Abdülhamid'in muhalifleri ki büyük oranda önce Jön Türkler veya Geç Osmanlılar çatısı altında, daha sonra büyük oranda İttihat ve Terakki hareketi etrafında toplanmıştır, modernleşmeci çalışmalar veya kalkınmaya yönelik yatırımlar noktasında ortak bir duruş sergilerler. Burada dikkate alınması gereken husus aşağıda ele alınan saat kulesi ve kışla binası özelinde padişahın muhalefetin dile getirdiği eleştirilere kendi otoritesini belirgin kılacak ve güçlendirecek simgesel yapılar üzerinden cevap vermesidir.

II. Abdülhamid'in tahta geçtiği yıllarda İmparatorluğun Avrupa ve Rusya karşısındaki geri kalmışlığı ve savaşlardaki yenilgisi, modernleşmeci bir tavırla İslam ahlakını birleştirerek bir cevap verme veya imparatorluğu kurtaracak bir formül gibi görmüştür. Hem II. Abdülhamid hem de muhalefet edenler terakki ve medeniyet kavramlarında bir araya gelmekteydiler (Worringer, 2008, 91-92). Öyle ki II. Abdülhamid ile aynı İslami düşünceye sahip olanlar, siyasi olarak bazen oldukça sert eleştirileri ve İttihat ve Terakki ile dirsek temasları olsa da Abdülhamid'in terakkici ve medeniyeti geliştirici yönünü desteklemiştir (Ozan, 2016, 148-152).

Dönemin siyasi ve fikir tartışmalarını farklı açıdan değerlendiren Şerif Mardin, Abdülhamid'in tahta çıktığı sırada hürriyetçi fikirler yayan Yeni Osmanlılar, Bab-ı Ali bürokrasisi, Askeriye ve ulemeden muhalif gruplarla karşılaştığını belirterek padişahın iç politikada bunların ittifakını çözmeye yönelik siyaset takip ettiğini dile getirmektedir. Genelde İslamcı bir siyaset izlediği intibah bulunan II. Abdülhamid'in ilmiyeyi kendi yağında kavrumaya terk ettiğini, medreselerin ıslahına veya modernleşmesi için hiçbir tedbir almadığına dikkat çeker. Abdülhamid'in Panislamizm yerine Osmanlılık ilkesini esas aldığı, panislamist siyasete 1890'lardan sonra Efgani'nin ve Alman Kayzeri'nin İstanbul'a gelişlerinden sonra başladığını ifade etmektedir (Mardin, 2003, 67-73). Abdülhamid karşısında muhalefetin çok çetin bir dirençle karşılaştıkları görülmektedir. Bu muhalifler fikirlerini geniş bürokratik zümreye anlatamadıkları için bu sefer düşüncelerini halka yaymak için basın yayın yoluna başvurdular. Abdullah Cevdet gibi amansız bir Abdülhamid muhalifi, padişahın geniş kitleleri kendine bağlayabilmesinin asıl nedenini kitle psikolojisini sultanın iyi kullandığını ifade etmektedir (Mardin, 2003, 144-149). Dolayısıyla II. Abdülhamid'in halk üzerindeki etkinliğini, babacan padişah imgesini yatırımlar, yeni binalar ve saat kuleleri gibi simgesel yapılar vasıtasıyla somut araçlar üzerinden kuvvetlendirmektedir.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Alıntılar bilimsel kurallara uygun yapılmıştır. Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarda ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz ifade edilmiştir. Ayrıca çalışma bir intihal programında taranmıştır.

1.1. Modernleşme Sürecinde Osmanlı Şehirlerinin Değişen Yüzü

Modernleşme, çıkış yeri olan Avrupa'nın çehresini değiştirdiği gibi farklı oranda yayıldığı coğrafyaları, ülkeleri ve şehirleri de değiştirip dönüştürmüştür. Osmanlı'nın modernleşmesi batılılaşma/garplılaşma kavramlarıyla da ifade edilmektedir. Bu bağlamda batılılaşma süreci Osmanlı'da 18. Yüzyıldaki Lale Devri ile başlatılır. Genelde mimari ve sanat alanında başlayan bu süreç, askeri alanda da yoğun olarak yaşanmıştır. Askeri, idari, sanat ve hayat tarzındaki batılılaşma süreci 19. Yüzyılda III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde hızlanmış, 1839 Tanzimat Fermanıyla artık geri dönülmez bir sürece, batılılaşma ile modernleşmeye doğru gitmiştir. Türk tarihi alanında çalışan araştırmacılar modern Türkiye'yi Tanzimat ile başlatırlar.¹

Tanzimat Fermanıyla başlayan devlet kurumlarındaki batılılaşma/modernleşme sürecindeki dönüşümün asıl görünür veya kendini var etmede kullandığı somut varlıklar, mimaride ve mimariyle beraber şehir dokusunda daha barizdir. Artık klasik bir Osmanlı-İslam veya Osmanlı-Türk şehirleri imajı, Avrupaî biçim ve unsurları içeren daha kozmopolit simgeleri ve imgeleri yansıtmaya başlayacaktır. Bu süreçte devlet güdümünde gerçekleştirilen yatırımlarla başta İstanbul olmak üzere pek çok şehirde Türk İslam mimarisinden bilinçli bir kopuş yaşanmıştır. (Yücel, 2019; Çelik, 2019, 7; Çelik, 2007, 282-283). Bu süreç aslında Osmanlı kentlerinin Tanzimat reformları sonucu merkezleşen imparatorluğun bir parçası olarak düzenlemek istenmesiyle ilişkilidir. II. Abdülhamid Tanzimat'ın İstanbul'da başlattığı kentsel dönüşümü bütün bir imparatorluk geneline yaymıştır (Güntan, 2007, 198) Aslında resmi yollarla başlayan bu dönüşümü hızlandıran belki de daha geniş alana yayan önemli unsurlardan biri de yeni ekonomik ilişkilerdir. 19. Yüzyılın Osmanlı ekonomisinin Avrupa ekonomisiyle gittikçe bütünleşmesi sonucunda yeni kent merkezleri, yeni altyapı hizmetleri ve kurumları gündeme getirdi. Klasik dönemin kadılık, ihtisap ağalığı, mimarbaşılık üzerinden yürütülen kent düzenlemeleri ve bina yapımı ihtiyaca cevap veremediğinden Avrupa tarzı bir örgütlenmeye gidildi (Ökten ve Can, ty., 22).

Sultan II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde modernleşme süreci kendi içinde ke-sintiye uğramadan devam etmiştir. Ancak II. Abdülhamid dönemi, daha önceki dönemden farklı kılan yönleri sahiptir. Devletin mimari yapılar üzerinden modernleşirmeci tavrı

1) Bu konuda Bernard Lewis'in "Modern Türkiye'nin Doğuşu", İlber Ortaylı'nın "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı" kitaplarına bakılabilir.

hanedana mahsus yapılar üzerinden değil, halkın devletle muhatap olduğu yapılar üzerinden sağlanmıştır. Selman CAN'ın ifadesiyle Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz dönemindeki büyük maliyetli ve kütleli yapıda, büyük ölçekli saray ve kamusal yapılarından gerekmedikçe uzak durulmuş, bunun yerine eğitim, ulaşım, alt yapı, askeri ve idari gibi yapıları ön plana geçmiştir. Anadolu'nun kalkınması için ayrı bir çaba içerisinde olunmuştur (Can, 2011, 27-38).

Şehirlerin zamana göre gelişimi dönemlerinin siyasi-ekonomik-kültürel ülkülerinin yansımaları okumak mümkündür. Sanayi İnkılabı ve Modernleşme öncesinde Osmanlı şehirlerinde, merkezinde caminin bulunduğu çarşı, çeşme, medrese, hamam, darüşşifa gibi birimlerden oluşan külliye binaları yer alırken, batılılaşma hareketlerinin hızlandığı 19. Yüzyılda, yeni ihtiyaçlara göre, ancak batıdan alınan unsurlarla yeniden belirlenmiş görünüyordu. Bu durum Sultan II. Abdülhamid zamanında daha da belirgindir.

“Söz konusu merkezi yapılanma, özellikle Osmanlı taşrasında önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Tanzimat sonrasında kente yeni bir düzen verilmiş, imparatorluğun varlığını, gücünü simgeleyen yeni yapılar, batılı klasik üslupla inşa edilmiştir. Bu dönemdeki kent düzenlemelerinde genellikle şu yol izlenmiştir: Öncelikle şehrin eski kent merkezinin dışına, geniş, düz bir ana cadde açılmış (genellikle adı Hamidiye caddesi), bu cadde şehrin, varsa istasyonu veya limanı ile hükümet meydanını bağlamıştır. Caddenin üzerinde batılı yaşam tarzına uygun, altta vitrinli dükkânların bulunduğu klasik üsluplu konutlar inşa edilmiştir. Hükümet meydanında ise hükümet konağı, redif dairesi, jandarma binası vs. gibi devlet yapıları ve saat kulesi yer almaktadır. Yapıldıkları dönemde genellikle şehrin en yüksek yapıları olan saat kuleleri önemli kamu yapılarının yanına, odak noktası olan meydanlara ya da yerleşim biriminin en yüksek tepesine yerleştirilmişlerdir. Kentsel imge oluşturan saat kuleleri şehirleri ve kasabaları süsleyen birer anıt, sembol ve odak noktasıdır” (Halaç ve İlhan, 2014, s.191-192).

Sultan II. Abdülhamid döneminin siyasi olgularından biri de devletin Kanun-u Esasi'nde belirtilen resmi dilin Türkçe olması hasebiyle imparatorluğun yavaş yavaş Türk kimliğine daha fazla vurgu yapmaya başlamasıdır. Özellikle Türk nüfusun yoğun olmadığı yerlerde bazı devlet binalarının cephelerindeki kitabelerin Türkçe olması bu kanaati güçlendirmektedir. Selman CAN bu durumla ilgili yaptığı değerlendirmede modernleşme çabalarının yanında sessiz sedasız bir Türkleşme söz konusu olduğunu belirterek II. Abdülhamid'in Türk tarihine yönelik araştırmalar yaptırmasını, Osmanlı hanedanının Anadolu'ya gelişleri ve yerleştikleri yerlere raporlar hazırlatmasını, Ertuğrul Gazi ve Hayme Ana türbelerinin yapımını ve Ertuğrul Alayının kuruluşu gibi sembolik faaliyetler üzerinden dile getirmektedir (Can, 2011, 38). Bu makalede ele alınan kışla binasının kitabesinin Türkçe olması bu açıdan dikkate alınması gereken bir durum olduğunu koyar. Aslında imparatorluğun asli unsuru olan Türkler arasında Türkçülük fikirlerinin yayılması II. Abdülhamid dönemindeki Türk tarihi ile ilgili özellikle Macarların yaptığı Orta Asya araştırmaları, Rusya'dan Osmanlıya gelen aydınların çalışmaları da etkilidir.

1.2. Yeni Bir Kimlik Oluşturma ve Devlet Otoritesi Açısından Saat Kuleleri

İnsanın diğer canlılardan farklı olarak geçmiş-an-gelecek zaman hissine sahip oluşu, içinde yaşadığı coğrafi mekânı, genelde güneşin günlük hareketine bağlı olarak sabah, öğle, akşam ve gece şeklinde bölümleyerek hesaplaması, biyo-psikolojik bir zaman dilimlerine ayırımının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. En başta güneş olmak üzere ay ve yıldızların hareketlerini takip ederek takvimleri ortaya çıkarabilecek bir bilgi birikiminin temelini oluşturabilmiştir.

İnsanın zamanı belirleyebilme ve ölçebilme hissini bir sonucu olarak, zamanı gösteren alet şeklinde tanımlanan saatlerin güneş, kum, yağ ve su ile işleyen ilkel biçimiyle ilkin MÖ 3000-2000’lerde Mezopotamya, Mısır, Hindistan ve Çin’de geliştiği, en yaygın kullanılan güneş saatlerinin Akdeniz havzası, Mısır ve Mezopotamya’da olduğu düşünülmektedir (Acun, 1994).

Romalılar güneş saatini kullanmakla beraber saatlerini namaz ve oruç gibi ibadetlerin vakitlerinin tayini noktasında Müslümanlar daha gelişmiş saat sistemlerini kullandıkları başta El-Cezeri’nin ‘Kitab Fi Marifet El-Hiyal El-Hendesiye’ adlı kitabındaki su saatleri örnek olarak gösterilmektedir (Acun, 1994).

Saat kulesi yapma geleneği Avrupa’da 14. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu’nda ise 16. yüzyılın sonlarında yaygınlaşmaya başlamış görünüyor. Osmanlı’da önce Balkan şehirlerinde başlayan saat kulesi inşası daha sonra Anadolu’ya geçmiştir (Acun, ty. 325; Güntan, 2007).

Ancak saat kulelerinin bir siyasi, sosyal hatta dini bir amaçla simgesel olarak şehirlere inşa ettiren Sultan II. Abdülhamid’dir. Hakkı Acun’un belirttiğine göre Sultan II. Abdülhamid, saltanatının 25. Yıldönümü anısına valiliklere gönderdiği bir fermenda şehirlere saat kulesini inşasını emir buyurmaktadır (Acun, 1994).

O dönemde saat kuleleri devletin, halkın ve [egemenliği altındaki] toprakların üzerindeki hâkimiyetinin de bir simgesi olarak görülmüştür. ... Anadolu’da yapılan kulelerin amacı bu hâkimiyet[in] temsili olarak inşa ettirilmiştir. Padişahın kentlerdeki simgesel varlığının ve egemenliğinin görsel teyidiydi. Bütün bu yapılar imparatorluk armaları ve diğer saltanat simgeleriyle farklı biçimlerde de olsa yerel düzeyde iktidarı açığa vurmaları açısından önemliydiler. Şehir ve kasabaları süsleyen birer anıt ve sembol olan saat kuleleri zamanı göstermesinin yanı sıra yangın ve gözetleme kulesi fonksiyonları da bulunurdu. Bu yapılar kentin önemli kamu yapılarının cephelerinde, odak noktası olan meydanlarda ya da yerleşim biriminin en yüksek tepesine yerleştirilirdi (Güntan, 2007, 48-55).

Saat kulesinin yerleştiği nirengi noktalarına örnek olarak Bursa Saat Kulesi Tophane Meydanında yer alır ki hem şehir merkezine yakın hem de yüksek bir yerde bulunur. Şehrin kenarında yüksek bir yerdeki saat kulelerine örnek olarak Safranbolu ve Göynük saat kuleleri, şehir merkezlerinde yer alan saat kulelerine Bayburt, İskeçe, bu makalede incelenen Yafa saat kuleleri örnek olarak gösterilebilir.

Aslında saat kuleleri 19. Yüzyıldan itibaren Osmanlı’da diğer kamu binalarıyla ele alındığında modernleşmenin ve Batılılaşmanın ve ilerlemenin de bir simgesi olarak kabul edilmektedir. Bu konuda Çağın Güntan şöyle bir değerlendirme bulunmaktadır:

Tanzimat Fermanıyla hızlanan modernleşme hareketleriyle beraber kent merkezlerine eklenen bu yapı, zamanı bildirmesi haricinde devletin varlığını da duyuran ideolojik bir anlam taşımakta, modernleşmenin ve reformların bir simgesi olarak kullanılmaktadır. Özdemir'in "Ottoman Clocks And Waches" adlı eserinde belirttiği gibi saatler, 16. Yüzyıldan itibaren bir statü sembolü olarak görülürken 19. Yüzyılda cephelere eklenen saatler ve inşa edilen saat kuleleriyle birlikte, sıradan halkın zaman kavramını rahatça algılayabileceği toplumsal bir kavram haline gelmiştir. Ayrıca şehrin odak noktalarında bulunan saat kulelerinin iki yüzündeki saatler alaturka, diğer iki yüzündeki saatler alafranga saatlerdir. Bu çeşitlilik aynı zamanda din ve devlet işlerinin bir birinden ayrılmasının bir simgesi olarak resmi kuruluşların ezani saat yerine batıda olduğu gibi güneş saatiyle² çalışma düzenine girmesine de neden olmuştur (Güntan, 2007, 54-55).

Şehirlerin ve şehir meydanlarının modernleşme tavrını yansıtan en önemli simgesel mimari yapılardan biri de saat kuleleridir. Saat kuleleri sadece zamanı gösteren ve şehri süsleyen bir aygıt değil aynı zamanda siyasi otoritenin somut bir görüntüsünü temsil eden, siyasi iktidarı temsil eden belki bir noktada halkı görüp gözeten/gözetleyen imgelere sahiptir.

Osmanlı'da modern monarşinin kurulmasıyla (1876) kamu binaları meşrulaştırıcı bir rol üstlenmişlerdir. Bu süreçte saat kuleleri kentlerin yeni simgesi ve çağdaşlığın teknik araçları olarak kullanılmıştır (Deringil, 2014, 29-50).

Güvenlik gerekçesiyle Yıldız Sarayı'nı yönetim merkezi olarak kullanan II. Abdülhamid, halka simgesel yapılar üzerinden ulaşmak istemiştir. İktidarın görünmek için kullandığı simgesel yapıların başında saat kuleleri ve çeşmeler gelmektedir (Güntan, 2007, 48). Saat kuleleri zamanı göstermenin yanında yangın gözetleme kulesi, hava olaylarını gösteren aygıt, çeşme gibi işlevsel başka özelliklere de sahip olan örnekleri vardır (Acun, ty. 326).

Saat kuleleri, bizatihi şehre ait bir yapı olması hasebiyle, rastgele bir yere konumlandırılmadığı görülmektedir. Önemli kamu binalarının cephesine veya yanına, kent meydanlarına ya da yerleşim biriminin en yüksek tepesine inşa edilmiştir. Bu saat kuleleri genelde kaide, gövde ve köşk kısımlarından oluşur (Acun, ty. 325-326; Güntan, 2007, 192). Bu yapısıyla saat kuleleri minarelerle benzen bir mimari plana sahiptir.

2. Yafa Saat Kulesi ve İsrail Basınındaki Yansımaları

Akdeniz'in doğusunda yer alan Yafa şehrinin tarihi oldukça eskilere gitmektedir. Genelde Kudüs'ün limanı olarak kullanılan Yafa, 19. Yüzyılın sonlarında demir yollarının yapımıyla gittikçe gelişme göstermiştir. Nüfusu artan Yafa'ya 20. Yüzyılın başlarından

2) Burada bir bilgi karmaşası vardır. Şöyle ki ezani saat de güneşin hareketlerini esas alır. Ezani saatte günler uzadığında uzama miktarı kadar her gün ileri, günler kısaldığında kısalma miktarı kadar her gün geri alınır ki güneşin doğuş ve batış saati sabitlenmiş olur. Böylelikle güneş her gün aynı saatte batar (saat 12'de) ve her gün aynı saatte doğar. Dolayısıyla ezani saat güneşin hareketlerine göre ayarlanır. Alafranga saatler güneşin doğuş batışını esas almak yerine bir günü 24 saate bölerek zamanın taksimini yapar.

itibaren Yahudi göçü hızlanmış ve tarihi şehrin kuzeyinde yeni bir şehir olarak Tel-Aviv doğmuştur. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hâkimiyetine geçen şehir, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Yafa'daki Osmanlı dönemi binalarının çoğu 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Sivil binalar çoğunlukla yerel üslupta, kamu binaları yerel geleneklerden de etkilenerek Osmanlı ve batılı tarzda inşa edilmiştir.

Yafa Saat Kulesi Yeni Saray ya da Yeni Hükümet Binası'nın da bulunduğu Sekinetü'd-Devle bölgesinde, Yefet Caddesi'nde eski pazaryerinde bulunmaktadır. Osmanlı döneminde ilk hanın 1750 yılında inşa edildiği bilinen Yafa'da XIX.-XX. yüzyıl yapılaşmaları esnasında bir liman kenti olması sebebiyle ticaretin gelişmesine paralel olarak yeni merkez olan bölgede, eski pazaryerinde bu çarşının geliştiği sanılmaktadır (Bayhan, 2010). Kentin gelişmesinde Yafa-Kudüs demiryolunun inşası da önemli bir etkidir.

Şekil 1. Yafa Saat Kulesi ve sol tarafta otele dönüştürülen Kışla Binası.

(Kaynak: Yazar arşivi.)

Yafa Saat Kulesi, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının yirmi beşinci yılı anısına 1901 yılında yörede bulunan taş malzemeyle inşa edilmiş ve 18 metre yüksekliktedir (Acun, 2011). Saat kulesi o zamanki Yafa'nın ticaret ve hükümet binalarının bulunduğu merkeze dikilmiştir. İsrail kaynaklarına göre kulenin inşa edilmesinde ön ayak olan kişi, Yahudi işadamı ve saat ustası Moritz Schoenberg'tir. Yusuf Bey Moyal başkanlığında, kent sakinleri Araplar ve Yahudilerin katkılarıyla saat kulesinin inşası tamamlanmıştır (<https://www.revolvy.com>) (Şekil 1).

Yine aynı kaynağa göre kulenin inşası ile ilgili şu bilgiler yer alır: ilk taşı Eylül 1900'de atıldı. Bir yıl içinde iki katlı inşa edildi ve üçüncü kat inşaatı başladı. 1903'te saat kulesi tamamlandı ve Schoenberg üst üste (yan yana M.N.) dört saat tasarlayıp kurdu.

Saat kulesinin gövdesi, temelden itibaren kare bir prizma halinde dikdörtgen silmelerle ayrılarak üç katlı düzenlenmiş, çatı oldukça dik, kırma ve kuleli bir şekildedir. Birinci ve ikinci katın köşeleri gömme silindirik silmelerle yumuşatılmış, üst noktalarına yine silme biçimli çok belirgin olmayan sütun başlıkları eklenmiştir. Üçüncü katta bunlara gerek duyulmamıştır. Yine birinci ve ikinci kattaki pencerelerin etrafları silmelerle be-

lirginleştirilmiş, pencerelerin Roma tarzındaki yuvarlak kemerleri gövdeye hareketlilik katmıştır. Üçüncü katın penceresi yuvarlak kemerli ancak daha sadedir. İlk katın güney cephesinde yuvarlak kemerli kapısı yer alır. Pencereleri çeşitli figürlerin bulunduğu demir parmaklıklarla örülüdür. İsrail kaynaklarına göre 1966 yılında Yafa Saat Kulesi yenilenmiş, yeni saatler kurulmuş ve Arie Koren tarafından Yafa'nın tarihini tanımlamak için tasarlanan renkli mozaik pencereler eklenmiştir (<https://www.revolvy.com>).

Şekil 2. Saat Kulesinin pencerelerindeki sonradan eklenen metal tasarımlar.

Kaynak: Yazar arşivi.

Ancak bu renkli camlar günümüze ulaşmamıştır. Pencerelerin dışında yarı soyut, geometrik metal tasarımlar yer alır. Bu metal tasarımlarda balık tutan, arabayla seyahat eden, tarımla uğraşan insan figürleriyle, bitki, hayvan ve makine figürleri bulunmaktadır. (Şekil 2).

Şekil 3. Saat Kulesinin Tel-Aviv'e bakan cephesindeki İbranice kitabe.

Kaynak: Yazar Arşivi.

Bir diğer İsrail kaynağında “zarif bir bakır çatılı, iki saat ve bir çan içeren kurkar (kumtaşı) taşından inşa edilmiş, üç katlı çekici bir kuledir. Şekli bir Alman kilise kulesini andırıyor” (<http://www.boelien.com>). Bir başka İsrail kaynağında Tel-Aviv’e bakan cephede İbranice bir kitabe yer alır ki burada 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda kent için savaşta öldürülen İsrailileri anmak üzere iki saat ve bir plaket içerdiği ifade edilmektedir. (<https://www.revolvy.com>). (Şekil 3)

Şekil 4. Saat Kulesi üzerindeki üç adet Sultan II. Abdülhamid Tuğralı Cam Replikaların Tel-Aviv cephesindeki örneği.

Kaynak: Yazar Arşivi.

Şekil 5. Sultan II. Abdülhamid'in yenilenen tuğrası.

Kaynak: Yazar Arşivi

Yafa Saat Kulesi'nin Aralık 2016 yılında bitirilen esaslı restorasyonunu hakkında İsrail basınında oldukça geniş bilgiler yer almaktadır. Bu haber kaynaklarında, restorasyonunun İsrail Eski Eserler Dairesi (IAA) tarafından Tel Aviv-Yafa Belediyesinin Ezra u-Biratzon Şirketi tarafından uygulandığı belirtilmektedir. Daha önceleri dört yüzde yer alan Sultan II. Abdülhamid'in tuğralarından üçünün kaybolduğu, bunların yerine cam replikalarının konulduğu, kalan son orijinal tuğranın konservatör Mark Avrahami tarafından Kudüs'teki laboratuvarında, renkleri tamamen solan mermer plağa renk pigmentleri uygulanarak belirginleştirildiği, ardından saat kulesindeki yerine yerleştirildiği bilgisi yer alır. (<http://www.jpost.com>). (Şekil 4,5).

Haberlerin ayrıntılarında Yafa Saat Kulesinin ve üzerindeki tuğranın restorasyonu sonrasında, Osmanlı'daki saat kulelerinin özellikle II. Abdülhamid'in dönemindeki inşa etme amaçlarına, bunların şehir merkezlerindeki konumlarına, İsrail'deki biri şüpheli yedi adet saat kulelerine, tuğranın kullanım ve tarihçesine, alanında yetkili isimlere başvurarak ayrıntılı bilgiler verilir. Tuğra özel bir isim olduğu için genelde İngilizcede mühür anlamı taşıyan "seal" kelimesi kullanılmış bazı yerlerde "tughra" şeklinde yazılmıştır.

The Jerusalem Post ve Timeofisrail haber siteleri/gazeteleri de saat kulesinin restorasyon süreçlerini, saat kulelerinin dikiliş amaçlarını, tuğranın Osmanlı Devleti'ndeki konumu yetkililerin bilgileri dahilinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Burada verilen bilgiler akademik ölçülere uygun öznel bir yargı belirtmeyen, sübjektif olmayan bilgilerdir (<http://www.jpost.com>).

3. Yafa Kışlası Kitabesi

Yazının bulunmasından beri insanlık yaptığı binaların üzerine -çoğu binada eklenmesi bile- inşası hakkında bir kitabe eklemeyi ihmal etmemiştir. Medeniyet seviyesi yükselmiş yazıyı kullanan yerleşik toplumların bu âdeti günümüzde de devam etmektedir.

Geniş kemer alınlığının tam ortasında, üstte, dört köşesi de ay yıldızlı süslemeli tuğranın yer aldığı üç satır altı mısradan oluşan, celi tâ'lik hatlı kitabe, kışlanın giriş kapısı üzerine yerleştirilmiştir. Klasik Osmanlı geleneğinde olduğu gibi mısra ve satır araları düz geometrik çizgi ve düğümlerle ayrılarak estetik yönü vurgulanmıştır. Ebced hesaplı tarih mısraına göre kitabe 1887-88 tarihlidir. Etrafı, oldukça vurgulanmış, yüksek kabartmalı silmelerle çevrili tuğra ve kitabe ayrı plaklar halinde olmakla beraber bitişik gibi görünmektedir. (Şekil 6, 7).

Şekil 6. Yafa Kışla Binası tuğra ve kitabesi.

Kaynak: Yazar Arşivi.

Şekil 7. Yafa Kışla Binası girişi.

Kaynak: Yazar Arşivi

Kitabe şöyledir:

Lütf-u sultan-ı zaman mülkün etti kâmurân
 Olmada her dem cihan sayesinde müstefid
 Leşkeri mansur ola, düşmanı makhur ola
 Şevketi mevfur ola, ömr ü ikbali mezid
 Ettim Âsım leşkere müjde bir tarihle
 Yapdı debboyu askere ahd Hân Abdülhamid
 Bugünün Türkçesiyle açıklanırsa:
 Dönemin sultanının lütfü, devletini mutlu kıldı
 Onun sayesinde cihan her zaman yararlanandır
 Askeri zaferler kazansın, düşmanları kahrolsun
 Ululuğu tam ve çok olsun, ömrü ve ikbali çoğalsın
 Ben Âsım, askere bir müjdeyle tarih beytini söyledim
 “Yapdı debboyu askere ahd Hân Abdülhamid”

Bölgede bulunan diğer Osmanlı yapılarının üzerindeki kitabeler Arapça iken kışla binasının üzerindeki kitabenin Türkçe yazılması bilinçli bir tercihtir. Burada Kanun-u Esasi’de devletin resmi dilinin Türkçe olduğu ilkesinin bir yansımasını dikkate almak gerekir. Bunun yanında Türkçülük politikası yapmadan ama ortak bir resmi dil üzerinden anlaşmak, bölgede bir takım hesaplar peşinde koşan batılı devletlere güçlü bir mesaj verme isteği de göz ardı edilmemelidir. Osmanlı’nın Balkanlarda yaptırdığı mimari eserlerde yerel dillerin yerine Türkçeyi tercih etmekteki ısrarı Arap nüfusun yoğun olarak yaşadığı coğrafyada görülmez. İstisnalar olmakla beraber Arap nüfusun yoğun yaşadığı yerlerde Arapça tercih edilmiştir. Ancak bu durumun aşağı yukarı I. Meşrutiyet’in ilanından sonraki dönemde özellikle resmi dilin Türkçe olduğunun belirlenmesinden sonra değişmeye

başladığı görülmektedir. Aynı dönemlerde inşa edilen Akka Saat Kulesi'nin biri Arapça diğeri Türkçe kitabesi (Tütüncü, 2016), Trablusşam Saat Kulesi'nin iki kitabesinin birinin Türkçe olması, Hayfa Tren İstasyonu Anıtı'nın iki kitabesinden birinin Türkçe olması bu değişimi gösteren örneklerdendir.

Şekil 8. Yafa Kışla Binasının otel yapılmadan önceki hâli (Geniş kemerli kapının ardındaki kırma çatılı bina).

Kaynak: (<https://commons.wikimedia.org>).

Kışla binasının üzerine son yıllarda bir otel inşa edilmiş ve özgün hali tamamen kaybolmuştur. Ancak otelin ana giriş kapısı üzerinde kışlanın orijinal kitabesi durmaktadır. (Şekil 7, 8, 9). Yine İsrail Posta Ofisince yayınlanan bir pulda Yafa Saat Kulesi'nin eski bir fotoğrafı ve illüstrasyon biçiminde ele alınmış resmi İsrail otoritelerinin bu saat kulesine verdiği önem ve değeri göstermektedir (Şekil 10).

Şekil 9: Kışla Binasının otel yapıldıktan sonraki hali.

Kaynak: (<https://www.hospitalitynet.org> (27.08.2018)).

Şekil 10: İsrail Posta Ofisince yayınlanan bir pulda Yafa Saat Kulesi'nin eski bir fotoğrafı ve ilistire edilmiş resmi.

Kaynak: (<http://www.boeliem.com> (27.08.2012)).

4. Sonuç

Yafa Saat Kulesi, kent merkezinde bir kamusal alan oluşturmasıyla, diğer yapı olan kışla veya askeri debboy devlet otoritesiyle öne çıkmaktadır. Bu iki yapı üzerindeki Sultan II. Abdülhamid'e ait tuğralar ve Kışla kapısı üzerindeki Türkçe kitabe başkent İstanbul'un siyasi simgesel anlamını bir bakıma taşraya taşımaktadır. Burada II. Abdülhamid, muhaliflerine bir cevap niteliğinde veya onların fikirlerinin etkisini kırarak halkı kendi yanına çekmek için simgesel kamu binalarından yararlanmıştır. Modernleşme hedefiyle şehirlerdeki yatırımlar ve atılan diğer adımlar noktasında II. Abdülhamid ile aynı fikirde olan muhalifler, padişahın halk üzerindeki etkisini ve otoritesini kamu binaları üzerinden kurduğunu pek fark edememiş gibi görünüyor.

Kışlanın kitabesi ana giriş kapısının geniş yuvarlak kemer aralığında üç satır altı mısradan oluşmaktadır. 1886-87 tarihli kitabenin hemen üstüne tuğra yerleştirilmiştir. Kitabenin Türkçe olması yukarıda genişçe ele alındığı üzere yavaş yavaş bir Türkleşme politikasının izlendiğini düşündürmektedir.

İsrail'in bölgede bulunan Müslümanlara ait cami gibi yapıların tamiratı veya restorasyonlarına karşı gösterdiği kayıtsızlık saat kulesine gösterdiği koruma ve dönüştürme ilgisi karşılaştırıldığında dikkat çekici durumlar ortaya çıkmaktadır. Yafa Saat Kulesi'nin inşa edilmesinde ön ayak olan iş adamı ve saat ustası Moritz Schoenberg'in Yahudi asıllı olması İsrail otoriteleri tarafından gösterilen özenin sebeplerinden biri olduğu ileri sürülebilir. Yine saat kulesinin yapılan özenli restorasyonlarında kulenin İsrail tarafından, şehrin tarihi bir eserini sembolik olarak korumanın ötesinde onu sahiplenme duygusuyla dönüştürme amaçları sezilmektedir. Kulenin restorasyonlarında yapılan eklemeler bu dönüştürme amacını ortaya koyacak veriler sunmaktadır. Pencerelelere eklenen Yafa'yı

simgelediği ifade edilen metal tasarımlar, ölen İsraililer için kulenin gövdesine eklenen kitabe, kaybolan tuğraların yerine eklenen cam replikalar bunlara örnek olarak gösterilebilir (Şekil 2).

Kışla binası şekil 8’de görüldüğü üzere yakın tarihlere kadar orijinal haliyle Mahmudiye Külliyesi bitişiğinde dükkânlarla birlikte görülmektedir. Kışla binası günümüzde üzerine çeşitli eklemeler yapılarak otel olarak kullanılmaktadır. Saat kulesi ise İsrail otoriteleri tarafından restore edilmiş ve şehrin önemli bir anıtı olarak önemli simgesel anlamını korumaktadır.

İsrail basınında çıkan bilgilere bakıldığında, haber sitelerinde Yafa Saat Kulesi’nin inşası, geçirdiği aşamalar, eklemeler, restorasyon süreci, Osmanlı döneminde dikilen saat kuleleri, tuğralar ve anlamları hakkındaki bilgiler yetkililere danışarak verilmiştir. Bunun yanında turizm amaçlı sitelerdeki bilgilerde, İsrail’deki diğer Osmanlı dönemi saat kuleleri hakkında da bilgi bulunmaktadır. İsrail basınındaki görseller yetkililerden alındığı için aynı fotoğraflar yayınlanmıştır.

Yafa Kışlası hakkına İsrail basınında pek bilgi yoktur. Genelde saat kulesi ile ilgili verilen ayrıntılı bilgilerde isim olarak geçmektedir.

Kaynakça

- Acun, H. (1994). *Anadolu saat kuleleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 3.
- Acun, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu saat kuleleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bayhan, A. (2010). İsrail/Yafa’daki Osmanlı mimari eserleri üzerine gözlemler. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(17), 15-42. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/ataunigsed/issue/2561/32988>.
- Can, S. (2011). *II. Abdülhamid dönemi Osmanlı mimarisi ve sanat anlayışı, devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, G. (2007). *İstanbul Tarihi Yarımadası’nda Tanzimat Dönemi idari yapıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çelik, Z. (2019). *19. Yüzyılda Osmanlı başkenti değişen İstanbul*. (Çev. Selim Deringil), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Deringil, S. (2014). *İktidarın sembolleri ve ideoloji: II. Abdülhamit dönemi (1876-1909)*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Güntan, Ç. (2007). *II. Abdülhamit döneminde imparatorluk imajının kamu yapıları aracılığı ile Osmanlı kentine yansıtılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Halaç, H. H. ve İlhan, Ö. S. (2014). Kentsel imge olarak saat kuleleri; II. Abdülhamit Han dönemi saat kulelerinin İstanbul dışı Türkiye coğrafyasında dağılımları ve bir tipoloji denemesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 9(4), 190 - 200.

- Mardin, Ş. (2003). *Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895-1908*. (10. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ozan, İ.H. (2016). II. Abdülhamid döneminde İslamcı muhalefet ve Mehmet Akif Ersoy, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(4-5), 145 - 163.
- Ökten, S. Can, A. (ty.) <https://www.altayli.net/fetihten-gunumuze-istanbul-kent-mekininin-olusumu.html>. file:///C:/Users/B/Desktop/EKEV/fethten-gnmze-stanbul-kent-mekininin-oluumu.pdf, 18.12.2021'de alıntılanmıştır.
- Tütüncü, M. (2016). Filistin ve İsrail'deki Osmanlı saat kuleleri. *Düşünce ve Tarih Dergisi*, 24(22), 19-27.
- Worringer, R. (2008). Avrupa'nın hasta adamı mı yoksa Yakın Doğu'nun Japonya'sı mı: II. Abdülhamid ve Jön Türkler döneminde Osmanlı modernliğinin inşası, (Çev. Celalettin Güngör), *Muhafazakâr Düşünce*, 4(16-17), 87 - 118.
- Yücel, S. Ş. (2019). *Sultan II. Abdülhamid Han dönemi İstanbul'daki imar hareketleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

- <http://www.boeliem.com/content/2004/706.html> adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.
- [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PikiWiki_Israel_15612_Jaffa_Clock_Square_Qishla_\(Police_Station\).JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PikiWiki_Israel_15612_Jaffa_Clock_Square_Qishla_(Police_Station).JPG) adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.
- <https://www.hospitalitynet.org/announcement/41000765/the-setai-tel-aviv.html> adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.
- <https://www.israel21c.org/take-a-tour-of-israels-charming-old-clock-towers/> adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.
- <https://www.i24news.tv/en/news/israel/society/132527-161213-original-ottoman-era-seal-restored-to-jaffa-s-famous-clock-tower> adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.
- <http://www.jpost.com/Israel-News/Relic-from-Ottoman-sultan-returned-to-Jaffa-after-extensive-renovations-475228> adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.
- <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=18447> adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.
- <https://www.revolv.com/page/Jaffa-Clock-Tower> adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.
- <https://www.timesofisrael.com/ottoman-sultans-john-hancock-gets-facelift-in-jaffa/> adresinden 27 Ağustos 2018'de alınmıştır.